

Breidel en stimulan: de impact van de Eerste Wereldoorlog op film en pers in België en Nederland

De honderdjarige gedenkdag van de Eerste Wereldoorlog heeft een hausse aan historische productie opgeleverd. In België blijft de oorlog tot de verbeelding spreken, in het 'buiten schot' gebleven Nederland lijkt deze aan belangstelling te winnen, mede door de media-aandacht die jubilea nu eenmaal uitlokken, ook in deze editie van het *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*.

De Grote Oorlog vormt nog altijd een waterscheiding in de moderne geschiedschrijving en dat denkbeeld gaat ook op voor de mediageschiedenis. In 1999 betoogde Marcel Broersma in dit tijdschrift al hoe de oorlog nieuwe stijlen van dagbladjournalistiek initieerde. Op deze gedachte wordt voortgeborduurd in dit themanummer, dat is gewijd aan de impact van de Eerste Wereldoorlog op de media en hun verdere ontwikkeling na de oorlog in Nederland en België. De scherpe tegenstelling in verloop en beleving van de oorlog in beide buurlanden geeft gereede aanleiding tot een nadere vergelijking hoe moderne massamedia werden ingezet in de twee kleine koninkrijken aan de Noordzee, het ene onder bezetting en het andere neutraal. Enerzijds betekende de oorlog een stap terug in de ontplooiing van de media door censuur en gesloten grenzen. Anderzijds gaf de oorlog een geweldige impuls aan de media door oplevend nationalisme en een honger naar informatie en vermaak, liefst in woord én beeld. Deze dualiteit komt terug in alle bijdragen in dit themanummer. De auteurs beschrijven hoe naast de militaire, politieke en economische strijd, het gevecht om beeldvorming dat alle betrokken mogendheden voerden een duidelijke impact had op film, de geschreven en geïllustreerde pers. Ze maken duidelijk dat de oorlog ingrijpende veranderingen stimuleerde, zowel van de vorm van de boodschap als wat de organisatie en structuur van de productie en verspreiding van media betreft. Zoals de artikelen in dit themanummer laten zien, bleef deze invloed ook na de oorlog merkbaar.

Het themanummer trapt af met een artikel van de hand van Leen Engelen, die in kaart brengt hoe de Belgische film distributie daverde op haar grondvesten na de invasie en bezetting door het Duitse leger. Engelen laat zien hoe de filmbranche, al vóór het uitbreken van de oorlog een goed ontwikkelde bedrijfstak, in de loop van de oorlogsjaren steeds sterker te lijden kreeg onder de knellende greep van de bezetter. Het Duitse beleid had tot doel de Duitse filmproductie te ondersteunen en daarnaast ook politiek onwelgevallige boodschappen uit de

cinema's te weren. In de praktijk zorgde dit voor een prangend tekort aan lange speelfilms in de Belgische bioscopen, die al snel niet meer konden worden bevoorrad met Franse, Amerikaanse of Italiaanse films. Ook ad hoc aanvoerroutes vanuit Nederland of Denemarken bleken geen continuïteit te kunnen bieden. De gefragmenteerde aard van het bewaarde bronnenmateriaal stelt Engelen voor een complexe opgave; ze baseert zich op programmeringsgegevens in enkele Belgische steden en diverse bedrijfsarchieven van buitenlandse distributeurs.

Door de filmproductie te onderzoeken in plaats van de distributie biedt Bénédicte Rochet een heel ander perspectief op de relatie film en overheid in België tijdens de oorlog. In navolging van andere oorlogvoerende naties richtte de Belgische regering in ballingschap in 1916 de cinematografische dienst van het Belgisch leger op. Het beeld van 'Poor little Belgium' dat grif in geallieerde propaganda werd verspreid, gaf wel een erg zwakke indruk van België als hulpeloos slachtoffer; de filmdienst moest tegenwicht bieden door de heldhaftigheid van het Belgische leger en zijn opperbevelhebber Koning Albert in beeld te brengen. Nog niet eerder werd beschreven hoe deze dienst, die het eerste voorbeeld is van een door de Belgische overheid verzorgde systematische filmproductie, zich ontwikkelde. Rochet analyseert de visuele strategieën in enkele van de overgeleverde films (die merendeels verloren gingen) en gaat ook in op de ontvangst van het materiaal.

Met het artikel van Tamar Cachet wordt de aandacht verlegd van film naar fotografie. Zij analyseert hoe de geïllustreerde pers in Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland en België foto's van oorlogsslachtoffers inzet om de publieke opinie te beïnvloeden. Cachet bekritiseert hierbij het idee dat dergelijke foto's inherent als choquerend gepercipieerd werden en betoogt daarentegen dat de manier waarop deze geframed werden hierbij een cruciale rol speelde. Zij laat zien dat er meer motieven waren om foto's van oorlogsslachtoffers te publiceren dan louter choqueren, en ze illustreert dit onder andere door te laten zien hoe de tijdschriften in de respectievelijke landen identieke foto's op verschillende wijze frameden.

Het themanummer sluit af met een artikel van Frank Harbers dat zich richt op de ontwikkeling van de geschreven pers in Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk. Voortbouwend op het artikel van Broersma (1999) laat hij zien hoe de Eerste Wereldoorlog tot gevolg had dat de gebruikelijke informatiekanaalen, zoals persbureaus, politici, diplomaten en zelfs correspondenten ter plaatse, geen betrouwbare informatie meer leverden. Waar de aandacht in het pershistorisch onderzoek zich vooral richtte op de invloed van deze staatscensuur – of indirecte sturing, in het geval van Nederland – laat dit artikel zien hoe de journalisten werden teruggeworpen op hun eigen actieve informatiegaring en doordrongen raakten van de verantwoordelijkheid die op hun schouders rustte. Harbers betoogt en illustreert hoe deze situatie een belangrijke impuls heeft gegeven aan de opkomst van een op feiten georiënteerde verslaggeving die sterk leunde op de ooggetuigestatus van de verslaggevers. Tegelijkertijd laat hij zien hoe de ontwikkeling van een dergelijke verslaggeving verschilde in de drie landen en geenszins gelijkgesteld kan worden aan de opkomst van het objectiviteitsregime.

Samen laten de verschillende artikelen zien hoe sterk de Eerste Wereldoorlog ingreep in het medialandschap in Nederland en België en in West-Europa in het algemeen. De media verloren hun vrijheid, en de autoriteiten probeerde de pers in te zetten voor

propagandadoeleinden. Dit themanummer toont dat er sprake was van een moeizame en complexe strijd om informatie en beeldvorming, die ook vernieuwingen met zich meebracht. Ook wijzen de auteurs op de impact van de oorlog, die niet beperkt bleef tot de oorlogsjaren, maar een belangrijke invloed heeft gehad op de manier waarop de media zich ook na de oorlog ontwikkelden. Daarmee wordt nog eens bevestigd hoe sterk de Eerste Wereldoorlog als scharnierpunt heeft gefungeerd in de mediageschiedenis.